

Hz. MUHAMMED'İN İSTİHBARAT OLUŞUMU VE FAALİYETLERİ

Bürhan Mustafa BÜYÜKARSLAN

Özet

İngilizce ve Fransızca'da "intelligence" sözcüğü ile ifade edilen; manası "akıl" ve "zekâ" olan istihbarat sözcüğünün günümüz Türkçesi'nde sözlük manası "haber almak"dır. İstihbarat; iç ve dış tehditlere karşı askeri, iktisadi ve politik sahaya dair bütün malumatların toplanmasına vesile olan ve düşmanın bütün istihbarat faaliyetlerini tesirsiz hale getiren kuruluşlar, kullanılan malzemeler ve metotlar manasına gelmektedir. Ayrıca istihbarat, devletlerin her sahada hareket politikalarını belirlemelerinde baş aktör olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Hz. Muhammed'in (s.a.a.v) istihbarat oluşumunu ve faaliyetlerini nasıl gerçekleştirdiği, gerçekleştirilen istihbarat oluşumunun ve faaliyetlerinin muhtevası ve İslam'a yönelik tehditlerin önlenmesinde istihbarat faaliyetlerinin nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaktır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme şeklinde yapılmıştır.

Elde edilen bulgular ışığında İslam Tarihi kaynaklarında Hz. Muhammed 'in (s.a.a.v) istihbarat oluşumunun ve faaliyetlerinin yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.a.v) nübüvvetin ilk yıllarında Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evini istihbarat ve hareket üssü olarak kullanmış, Müşriklerin Daru'n-Nedve'de aldıkları gizli kararlara ulaşabilmek için istihbarat ajanlarını görevlendirmiş, Hicret esnasında da bu istihbarattan faydalanmıştır. Medine'de ise İslam Devletini kurar kurmaz istihbarata gereken önemi vermiş, civarındaki yollara ve bölgelere istihbarat toplaması için seriyyeler göndermiştir. Gönderdiği bu seriyyelerin gizliliği için develerin boyunlarına takılan zilleri dahi söktürmüştür. Bedir Savaşı'na giderken Kureyş'in iki adamını yakalamış, sorgulamış ve onlara her gün kaç deve kestiklerini sorarak ordunun sayısını tahmin etmeye çalışmıştır. Medine Kuşatması'nda ise

ajanını kullanmış, kendisine dahi sövmesine müsaade ederek ittifak yapan Yahudileri ve Mekkeli müşrikleri birbirine düşürerek ittifakı bozdurmuş ve düşmanın çekilmesini sağlamıştır.

Sonuç olarak Hz. Muhammed yaşadığı dönemin siyasal, sosyal, toplumsal olaylarını ve insânî algılarını değerlendirerek bunlardan istihbarat raporları elde ettiği ve bu raporlara göre hareket ettiği sonucuna ulaşılabilir. Bundan dolayı Hz. Muhammed'in istihbarat oluşumu ve faaliyetleri yadsınamayacak kadar önemlidir.

Anahtar Kelimeler: İstihbarat, Hz. Muhammed, Casus.

Giriş

İngilizce ve Fransızcada “intelligence” sözcüğü ile ifade edilen ve manası “akıl, zekâ” olan istihbarat sözcüğünün günümüz Türkçesinde sözlük manası haber almaktır (Özdağ, 2014: 19). Ancak, istihbarat terminolojisinde (Terimbilim) haber, sadece ham malumatı ifade eder. İstihbarat ise, devlet veya oluşum tarafından saptanan ihtiyaçlara karşılık olarak çeşitli referanslardan toplanan haber, bilgi ve belgelerin işlenmesi neticesinde elde edilen çıktıdır (MİT, 2020). Bu noktada bilgiden maksat düşman veya muhtemel düşmanlara karşı kişiyi ve devleti sürekli teyakkuzda tutmayı sağlayan bilgidir (el-Eyyubi, 1980: 130). İstihbarat unsurlarına verilen bir diğer isimde devleti için istihbarî malumatlar toplayan anlamına gelen casus kelimesidir (Emin, 1986: 141). Kökeni Arapça olan casus kelimesi “cesse” fiilinden gelmektedir. Gözetleyen, araştıran anlamında mübalağalı ismi fail kalıbında kullanılmaktadır. Düşmanın gizli bilgilerini öğrenip malumat sızdıran, düşman kuvvetleri içerisinde çeşitli yıkıcı eylemlerde bulunan kişi manasına gelmektedir. Bu faaliyetler esnasında göz önemli bir görev yerine getirmesinden dolayı Arapçada casusa “göz” manasına gelen ayn adı da verilmiştir (Zemahşeri, 1979: 443; Kallek, 2012: 163; İbn Manzur, 1994: 38; Yiğit, 1999: 39). Yine ces kökünden olumsuz bir fiili nitelendirmek maksadıyla tecessüs (ayıpları araştırmak) kelimesi istihbarat için terim olarak kullanılmaktadır (Yazır, 2015: 221). Tecessüs aynı zamanda eylemlerin nasıl meydana geldiğini kontrol etmek, her türlü bilgiye ulaşmayı arzulamak, kusurları araştırmak anlamlarına gelmektedir (Ebu Habib, 1982: 63).

Arapçada istihbarat kavramına en uygun kelime/mastar ise “el-hubur” dur. Özel bir uzmanın aldığı bilgi manasına gelmektedir (İbn Manzur, 1994: 227). Bununla beraber Arap dünyasında istihbarat kurumu muhaberat olarak isimlendirilmektedir (Munasıra, 1991: 83). İstihbarat ve casusluğun farkı ise şudur; istihbarat, süreci, oluşumu, ürünü ve malumatları tanımlarken; casusluk açık istihbarat ile ulaşılamayan malumatları, gizli metotlar kullanarak yapılan derleme, bulma faaliyetlerini ifade etmektedir (Şenel & Şenel, 1997: 45; Nasr, 1982: 13; Hani, 1974: 72). İstihbarat askeri bir tanımına göre; iç ve dış tehditlere karşı askeri, iktisadi ve politik sahaya dair bütün malumatların toplanmasına vesile olan ve düşmanın bütün istihbarat faaliyetlerini tesirsiz hale getiren kuruluşlar, kullanılan malzemeler ve metotlar manasına gelmektedir (Komisyon, 1977: 62).

Abdullah Munasıra, *el- İstihbaratu'l-Arabiyye fi'l-İslam* adlı kitabında ABD’de 1955 senesinde bir güvenlik toplantısında yapılmış olan bir tanımdan şöyle bahsetmektedir; “istihbarat, herhangi bir işe başlamadan önce bilinmesi gereken her şeydir ve bir işin daha öncesinden kurgulanması için gereken faaliyetlerdir” (Munasıra, 1991: 86). M. Atay ise istihbaratı şöyle tanımlamaktadır; “istihbarat, yabancı bir hükümetin veya siyasi partinin yıkılması, yabancı devlet adamları veya hedeflerinin ziyana uğratılması, kişi veya ajanların kaçırılması veya öldürülmesinden ayrı olarak bir ülkenin rakiplerinden daha fazla avantaj sağlamasını veya en azından yaşamaya devam etmesini sağlayan bilginin toplanmasıdır.” (Atay, 1996: 80). Adda Bozeman, istihbaratın siyasi düzlemde birleşmiş toplulukların çevrelerindeki topluluklar hakkında güvenilir bilgi ve istihbarat gereksinimine dayanan, devlet idaresinin bir parçası olan faaliyet biçiminde tanımlanabileceğini dile getirmektedir (Bozeman, 1992: 1). Muazzez Şenel ve Turhan Şenel ise devlet istihbaratı hakkında “istihbarat, düşman veya düşman olabilecek devletlerin/yapıların amaçlarını, planlarını, projelerini ve bunları meydana getirebilme kapasiteleri hakkında her surette haber derleme ve malumat sahibi olmadır” demektedirler (Şenel & Şenel, 1997: 32). McDowell ise “istihbarat, bilinenin, ona eklenen yeni bilginin ve sonunda bunların karışımının yorumunun tümüdür” demektedir (McDowell, 1998: 11). Abram Shulsky ise istihbaratı şöyle tanımlamaktadır; “İstihbarat her çeşit politik, iktisadi, içtimai ve askeri olayı bilmeyi ve bu alanlardaki gelişmeleri öngörmeyi

hedefleyen evrensel bir sosyal bilimdir” (Herman, 1999: 116). Bu tanımlara itibarla istihbaratın temel amacı, var olması muhtemel ve var olan düşmanların kısa ve uzun süreli niyetlerinin, bu niyetleri üzerine gerçekleştirmek istedikleri planlar için ne gibi tedbirler aldıklarının ve bu tedbirlerini gerçeğe yansıtıp yansıtamadıklarının tespiti ile kabiliyetlerinin kabul ihtimal derecesinin ne seviyede olduğunun ortaya çıkartılmasıdır (Şenel & Şenel, 1997: 32-33). İstihbarat faaliyetleri bir başka ifade ile “kesintisiz, kesin, doğru, esnek, özgün, şüpheli, yarın merkezli ve profesyonel olması zorunlu bir faaliyettir” (Şenel & Şenel, 1997: 38).

İstihbaratın tarihsel gelişimine bakıldığında M.Ö. 1400’lerde Eski Ahit’te Hz. Musa’nın istihbaratından bahsedilmektedir, Hz. Musa Filistin’e 12 kişi yollamış ve onlara şunlara dikkat etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. “Gidin görün ülkenin nasıl bir yer olduğunu, orada yaşayan insanların güçlü mü, çok mu olduklarını. Gidin görün yaşadıkları ülke zor mu, kolay mı? Şehirlerinin savunması zayıf mı yoksa iyi mi tahkim edilmiş? Toprak çorak mı, verimli mi? Ağaç var mı, yok mu? (Bar-Joseph, 1999: 7). Hz. Musa’nın burada sormuş olduğu sorular stratejik istihbaratın bütün erklerini içerdiğini göstermektedir (Hani, 1974: 34; Nasr, 1982: 11-12). Ülkenin coğrafi durumu, ahalinin niceliği ve niteliği, askeri ve ekonomik durumu araştırılması emredilen bahisler olarak görülmektedir. (Özdağ, 2014: 41). Hz. Musa’nın terk ettiği Eski Mısır’da istihbarat güzel sanatlardan bir sanat olarak değerlendirilmektedir. M.Ö 1580 – 1150 arasında Mısır’da istihbarat teşkilatlanması sorgucular, iz sürücüler vb. gibi alt kısımlara ayrılan profesyonel bir teşkilat bulunmaktadır (Clauser & Weir, 1976: 7). Yine M.Ö 1319-1292 yılları arasında yaşayan Antik Mısır hükümdarı Horemheb ile doktoru Sennuhi arasında şöyle bir diyalog geçmektedir: Firavun; ilim sahibi, vatansever, çevre devletler hakkında malumat sahibi olan doktoruna daha fazla malumat toplamak için kılık değiştirerek mesleğinin de avantajından istifade ederek günümüz Hatay ve çevresine hâkim olan Hititler hakkında malumat toplamasını istemiştir (Nasr, 1982: 13-18). Dünya’nın en eski savaş stratejisi kitabı olarak kabul edilen Çin’de daha önceden bilinmesine rağmen M.Ö 480 – M.Ö 221 yılları arasında bir araya getirildiği düşünülen “Savaş Sanatı” isimli kitabında Sun Tzu, istihbaratın önemini ifade ederek şu önermelerde bulunmuştur; Akıllı hükümdarlarla, büyük komutanları normal insanlardan ayıran en mühim faktör, akıllı hükümdarların ve büyük komutanların

istihbarata daha çok önem vermeleri ve istihbaratı en faydalı şekilde kullanmalarındır. Sun Tzu'nun istihbarat ile ilgili bir başka ifadesi ise şudur; Düşmanı tanıyor, kendinizi de biliyorsanız yüzlerce savaşın sonucuna göğüs gerebilirsiniz. Kendinizi bilip, düşmanı tanımama durumunda ise ya kazanır ya da kaybedersiniz. Kendinizi ve düşmanı bilememe durumunda ise kaybetmeniz kaçınılmazdır (Tzu, 2008: 83). Eski Yunanlıların ise gizlilik için kullandıkları yöntemlerden biri; istihbaratı götüren veya getiren kişinin saçlarının kesilip istihbaratın kafa derisine yazılmasıdır. İstihbaratçının kat edeceği yolda saçları uzayacak ve istihbarat okunamaz hale gelecektir. İstihbaratçı istihbaratı vermesi gerektiği kişilere vardığında saçları kesilecektir ve istihbarat faaliyeti güvenli bir şekilde gerçekleşecektir. Bu sistem ile istihbaratçı bile kendi taşıdığı istihbarattan bihaber olmaktadır (Herodotos, 2010: 396-397).

Araplarda toplumsal yapı kabile temellidir. Kabileler arasında ise rekabet bulunmaktadır. Bu rekabet yüzünden aralarında savaş hiç eksik olmamıştır. Bu hal kabilelerin sürekli teyakkuzda olmalarını gerektirmiştir. Diğer kabileler hakkında istihbarat sahibi olmakta bu teyakkuzun gerekliliğidir. Bu etkenlerden dolayı Araplarda istihbarat faaliyetleri gelişmişlik göstermiştir (Cevad, 1976: 408; Munasıra, 1991: 27-30; Kallek, 2012: 163; Silverstein, 2007: 42-43). Arapların istihbarat alanında göstermiş oldukları gelişmelerden biri de Kıyafe olarak isimlendirilen bilim dalıdır. Araplar bu yöntem ile kadın ile erkeğin ve genç ile yaşlının izlerini birbirinden ayırt edebilmişlerdir (Tayşi, 2012: 508; Kettani, 2008: 52; Çağatay, 1993: 120; Üstüner, 2001: 4). Araplar zorlu hayat koşullarından dolayı gönderilen istihbaratın ulaşamamasından çekindikleri için gönderecekleri istihbaratı iki kişi ile göndermişlerdir (Silverstein, 2007: 45). Aynı zamanda Araplar Bizans ve Sasani İmparatorluklarının istihbarat teşkilatlarında kullanılmışlardır (Silverstein, 2007: 42-43). Hatta Bizans Mekke'deki ticari merkezleri bile istihbarat faaliyetleri için kullanmıştır (Emin, 1969: 13).

Yine başka bir istihbarat faaliyeti örneği Temimoğulları kabilesinde göze çarpmaktadır. Kabile üyelerinden Kerb b. K'ab b. Zeyd düşman kabilenin bilgilerini özel bir şifreleme yöntemiyle kendi kabilesine aktarmıştır. Kerb, küçük bir torba içerisine yerleştirdiği toprağı ve kırık bir dikenini kendi kabilesine yollamıştır. Kabile yetkilileri, topraktan rakip kabilenin sayısının çok olduğunu; kırık dikenden de sayıları çok olmasına rağmen savaşmak

istemediklerini anlamışlardır (Cevad, 1976: 437; Yılmaz, 2008: 176-177). Buradan da anlaşılmaktadır ki istihbaratçılar/casuslar, istihbaratî bilgileri kendileri aktarmadıkları zaman şifreli (eş-şeyfera) yazdıkları bilgileri gizli bir şekilde kendi kabilelerine aktarmış ve düşman kabilenin planlamış olduğu ani baskınları da önlemişlerdir (Munasıra, 1991: 34-35). Kabilelerin kendi içerisinde yönetimi bulunduğu gibi Araplar içerisinde şehirleşmiş olan kabileler ortak bir meclis kurmakta ve orada karar almaktadırlar. Mekke’de bulunan bu meclise de Daru’n-Nedve denilmektedir (Fığlalı, 2012: 555-556).

Mekkeli Müşrikler Daru’n-Nedve meclisinde savaş, barış ve iktisadi kararları alma, nikâh törenleri gibi faaliyetler düzenlemiştir. Düzenlenen bu faaliyetlerden biri de istihbarat faaliyetleridir (Hamidullah, 1993: 851; Terzi, 1990: 7; Rıza, 1966: 125; Corci, 1966: 36; Çağatay, 1993: 93; Üstüner, 2001: 2-3). Hz. Muhammed Mustafa da (s.a.a.v) peygamberliğinin ilk yıllarından itibaren Mekkeli müşrikler/Dar’un-Nedve tarafından hep takip edilmiştir (Köksal, 1987: 5-6; Heyet, 1994: 208; Yücel, 1996: 53; Kapar, 1993: 106-107). Bir gün Sa’d b. Ebi Vakkas gizlice Hz. Muhammed’in yanına gitmiştir. Ancak Mekkeli müşrikler onu takip etmişler ve Hz. Muhammed’in yanına vardığında Kureyş kabilesine haber vermişlerdir. Kureyşliler Müslümanların namaz kıldıkları yere baskın vermişler ve Sa’d’ın müdahalesi ile bir müşriğin kafası yarılmıştır. Bu kan İslam için akıtılan ilk kan olmuştur (İbn Hişam, 1966, 253; Rıza, 1966: 77; Sehhar, 1980: 76-77). Yine Hz. Muhammed (s.a.a.v) özel tebliğde bulunurken Mekkeli müşrikler onu her daim adım adım izlemişlerdir. Özellikle hac dönemlerinde Mekke’ye gelen yabancılara tebliğ ederken izlenmiştir. Hz. Muhammed (s.a.a.v) bu takibi atlatabilmek için açık tebliğ ile dikkat dağıtmış ara ara da özel davetlerde bulunmuştur. Ancak bu tedbire rağmen Mekkeli müşrikler onu takip etmekten vazgeçmemişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.a.v) Medinelî Müslümanlarla Akabedeki ilk buluşmalarında Medinelilere, konuşun ancak kısa tutun bizi izleyen gözler var demiştir (Hamidullah, 1969: 53). Daru’n-Nedve’nin başka bir faaliyeti ise Hz. Muhammed (s.a.a.v)’in Medine’ye hicreti esnasında olmuştur. Medine’ye hicret planı gizli olmasına rağmen onun Medine’ye hicret edeceğini öğrenen Kureyşliler Daru’n-Nedve’de suikast kararı almışlardır. Bu karar bir şekilde Hz. Muhammed (s.a.a.v)’in akrabası olan Rukayka’ya ulaşmış ve bu haberi gizlice Hz.

Muhammed'e götürmüştür (Hamidullah, 1993: 161-162; Hamidullah, 1997: 175; Hamidullah, 1994: 78).

Ele alınan bu çalışmada, Hz. Muhammed'e (s.a.a.v) yönelik yıkıcı faaliyetler karşısında Hz. Muhammed'in (s.a.a.v) almış olduğu tedbirler İslam Tarihi kaynaklarından yola çıkarak bütüncül bir bakış açısıyla incelenmeye çalışılmış ve bu nitel araştırma yönteminden doküman inceleme şeklinde yapılmıştır.

"Hz. Muhammed'in İstihbarat Oluşumu ve Faaliyetleri" olarak belirlenen konu başlığı altında, şu problemlere çözüm aranmıştır:

İstihbarat Faaliyetlerinin oluşturulması nasıl gerçekleştirilmiştir?

İstihbarat Faaliyetlerinin muhtevası nedir?

İslam'a yönelik tehditlerin önlenmesinde istihbarat faaliyetleri nasıl bir rol oynamıştır?

"Hz. Muhammed'in İstihbarat Oluşumu ve Faaliyetleri" olarak yapılan bu çalışma, o dönemde İslam muhalifleri karşısında oluşturulan oluşumu ve faaliyetleri bugüne uyarlama noktasında da önem arz etmektedir. Çünkü istihbarat faaliyetleri insan ile var olmuş ve insanlık var olduğu müddetçe devam edecektir.

Mekke Dönemi'nde İstihbarat

Nübüvvetin ilk yıllarında gizli toplanma ve haberleşme merkezi olarak sahabeden Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın Harem'in sınırları içerisinde olan evi kullanılmıştır. Burada İslam'a girenlere tebliğ yapıldığı gibi İslam'a karşı olan hareketlerin de bilgisi değerlendirilmiştir (İbn Sa'd, 1957: 242-243; Ezraki, 2004: 260; Hâkim, 2014: 502; İbn Abdi'l-Berr, 2014: 131; İbn'ül Esir, 2014: 74; İbn Hacer, 2014: 28). Gizli toplanma ve istihbarat faaliyetleri için Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinin seçilmesinin etkenleri Kâbe'nin hemen yakınında oluşu, etrafında çok sayıda

insanın oluşu, eve girip çıkan insanların dikkat çekmemesi ve insanlara daha kolay ulaşılabilmesi için olmakla beraber Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın Mahzûmoğullarından olması, evinin Dâru'n-Nedve'nin hemen yakınında olması, toplu ders yapılabilmesi için evinin geniş olması, yeni evlenmiş olması ve genç olması denilebilir. Çünkü Mekkeli müşrikler genç ve yeni evlenmiş birinden, başka aileden hatta organize olmak için hemen yanlarında toplanmalarını beklememişlerdir. Hz. Muhammed ilk olarak Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evine Mekke'nin rehavete kapıldığı kaylule denilen öğle uykusunun yapıldığı, güneşin tepede olduğu öğle vaktinde gitmiş ve altı sene faaliyet göstermiştir. Bu altı sene üç basamağa ayrılmaktadır. Birinci basamak özel davet gizli teşkilatlanma bu süreç üç sene sürmüştür. İkinci basamak açık davet gizli teşkilatlanma bu süreç de üç sene sürmüştür. Üçüncü basamak ise açık davet açık teşkilatlanma bu basamakla beraber Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evi açığa çıkmıştır. Hz. Muhammed Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinde davetin başlangıcında gençlere, zenginlere ve okuma-yazma bilenlere öncelik vermiştir. Okuma-yazma bilmek ise dönemin önde gelenlerinden olabilme şartlarından biri olarak zikredilmektedir. Bununla beraber bir dikkat çekici husus ise yoğun bir kadın nüfusu öncelemiş olmasıdır. Dâru'l-Erkam'ın gizliliğini yitirmesi ise Hz. Ömer'in Müslüman olması ile olmuştur. Hz. Ömer Müslüman olduğunda Dâru'l-Erkam'da bulunan sahabeler yüksek sesle Allah-u Ekber demişler, dışarıda bulunanlar ise Dâru'l-Erkam'da bir şeylerin olduğunu fark etmişlerdir. Hemen o vakit namaz vakti olduğu için Hz. Ömer'le birlikte Kabe'de namaz kılmaya gidilmiştir (Köksal, 2007: 231; Yıldırım, 2020: 61).

Hz. Muhammed açık davete başlamış hem Mekkelilere hem de Hac için Mekke'ye gelenlere özel tebliğ faaliyetinde bulunmuştur (Harun, 1999: 83-84; Köksal, 1987: 29-30; Algül, 1986: 259-260). Tebliğin açıktan yapılması ve Kabe'de namaz kılınmaya başlanmasıyla beraber Dâru'l-Erkam'ın fonksiyonu da değişime uğramıştır (Köksal, 2012: 520-521). Hz. Ömer'in Hz. Muhammed'i öldürmek için Dâru'l-Erkam'a giderken fark edilmesi de Dâru'l-Erkam'ın Müslüman gözcüler tarafından sürekli gözetildiği anlamına gelmektedir (İbn Hişam, 1966: 342-350; Yıldırım, 2020: 61-66). Hz. Muhammed'in Mekke dışından panayırlara gelen kimselerle yaptığı tebliğ faaliyetlerini fark eden Mekkeli müşrikler casuslarıyla müdahalelerde

bulunmuş ve hareketleri Dar'un-Nedve'ye bildirilmiştir. Aynı zamanda Daru'n-Nedve meclisi Hz. Muhammed'in bu faaliyetlerine karşı Müslümanlara işkenceler ve suikastlar yapmıştır (İbn Hişam, 1966: 264).

Daha sonra Hz. Muhammed ashabı için *Allah, çektiğiniz sıkıntılardan kurtulmanız için yeni bir yol gösterinceye kadar Habeşistan'a hicret etmeniz iyi olur. Orada hiç kimseye zulmetmeyen bir hükümdar bulunmaktadır* demiştir (İbn S'ad, 1957: 204-205; Taberi, 1987: 329; İbn Hişam, 1966: 411; Hamidullah, 1993: 104). Kureyşliler, Habeşistan'a bir heyet göndermiş, Necaşi'den Müslümanların sınır dışı edilmesi veyahut cezalandırılmasını istemiştir. Ancak Necaşi bunu reddetmiş ve Kureyşliler İslami hareket ile uğraşmanın başka yollarını aramaya koyulmuşlardır (Hamidullah, 1993: 108). Bu süreç Müslümanlara karşı boykot ile devam etmiş, Hz. Muhammed'in bazı Mekkeli müşriklerle görüşmelerinin sonucunda boykot kaldırılmıştır (İbn Hişam, 1966: 373-377). Ancak zulümler devam etmiş Hz. Muhammed'de İslam'ın yayılması için başka mecralar bakmaya başlamıştır (Hamidullah, 1993: 110-111). Bu araştırma süreci boykot yıllarında başlamıştır (Hamidullah, 1993: 108-109). I. Akabe ve II. Akabe Bey'atları ile devam etmiştir. Bu gizli ilişkiler ve istihbarat faaliyetleri İslam'ın yayılmasını sağlamış, Mekkeli müşrikler ise Hz. Muhammed'e müdahale edememiştir (Harun, 1999: 83-84; Köksal, 1987: 29-30; Algül, 1986: 259-260).

Bey'atların gerçekleştirildiği mevkiye bakıldığında Bey'at yerinin Mescid-i Haram'a üç kilometre uzaklıkta, civarı tepeliklerle çevrili sessiz sedasız bir vâdi olduğu anlaşılmaktadır. İcra edilecek gizli görüşmenin dışarıya sızmaması ve gizli bir görüşme yapmak için uygun bir yerdir. I. Akabe Bey'at'ındaki altı Medineli, Medine'ye dönüncüye kadar gizliliklerini korumuşlar, hiçbir Mekkeliye bilgi vermemişlerdir. Ayrıca bir dahaki sene hac mevsiminde aynı bölgede yapılması planlanan toplantı da dışarıya sızdırılmamıştır. Sızdırılmış olsaydı Mekkeli müşrikler tedbirlerini alır ve birinci Akabe Bey'at'ına müsaade etmezlerdi. Bu ilk Bey'at için dikkat çekici bir diğer mesele ise, Medine'ye dönen Medineliler ile Hz. Muhammed irtibatını koparmamıştır ve bu irtibatı gizlice sürdürmüştür (Yılmaz, 2017: 49-50). I. Akabe Bey'at'ın'da Hz. Muhammed görüşmeyi gece tertiplemiş, konuşmaları kısa tutmuş ve Mekkeli Müşriklerin casuslarının gözlerinin üzerlerinde olduğunu söylemiştir (Hamidullah, 1969: 53;

Üstüner, 2001: 14). Hz. Muhammed'in bu denli gizlilik içerisinde olmasının sebebi planlı ve tedbirli davranmaktır (Algül, 1986: 159-260). I. Akabe Bey'at'ının hemen ardından Medine'ye dönen Medineliler Hz. Muhammed'den İslam'ı kendilerine ve Medine'ye anlatacak bir öğretmen istemişlerdir, Hz. Muhammed de Mus'ab b. Umeyr'i İslam'ı anlatması için Medine'ye göndermiştir (İbn Hişam, 1966: 434; İbn'ül Esir, 1989: 99; Diyarbekri, 1866: 317; Rıza, 1966: 123; Harun, 1999: 84; Ali, 1922: 98; Yücel, 1996: 80; Hamidullah, 1995: 16). Bir sene kadar tebliğ ve ortam analizi sonucunda Mus'ab b. Umeyr Medine'nin durumu ve faaliyetleri hakkında bir istihbarat raporu hazırlayıp, Hz. Muhammed'e sunmuştur (Hamidullah, 1993: 157). Bu rapor Medine'ye hicretin altyapısını oluşturmuştur (Yılmaz, 2017: 50-51).

Birinci Akabe Bey'at'ından sonra Medineliler Nübüvvetin 13. senesinde Hacca gelen Medinelilerle beraber Mekke'ye gitmişlerdir. 2'si kadın 75 Müslüman, diğer Medinelilerin dikkatini çekmeyecek bir şekilde yüklerin dibinden sürünerek gizlice Akabe'ye gitmişlerdir (İbn Hişam, 1966: 454-466; Diyarbekri, 1866: 317; Rıza, 1966: 124; Harun, 1999: 86; Hamidullah, 1993: 157; Hamidullah, 1997: 26; Hamidullah, 1969: 54). Hz. Muhammed ise Hz. Abbas ile Akabe'ye gelmiş, Hz. Abbas'ın konuşmaya başlamasıyla görüşmeler başlamıştır. Hz. Abbas Medinelilere ne mahiyette bir yükün altına girdiklerini açıklamış, Medineliler ise kabul etmiştir (İbn Hişam, 1966: 441; Harun, 1999: 86; İbn'ül Esir, 1989: 99; Zehebi, 1997: 252). Tam bey'at gerçekleşirken bir ses duyulmuş, bunun üzerine Hz. Muhammed konaklamış olduğunuz yerlere gidiniz demiştir (İbn Hişam, 1966: 447; Diyarbekri, 1866: 319; Harun, 1999: 87). Sabah erkenden Mekkeli müşrikler Medineliler Müslümanların yanına gelerek "Ey Hazretcliler! Bize gelen habere göre, bizden biri ile görüşmüş ve onunla gitmek istiyormuşsunuz" dediler. Müslüman Medineliler hiçbir şey söylememişler, Müşrik Medineliler haberleri olmadıkları için yalanlamışlardır (Diyarbekri, 1866: 319; Zehebi, 1997: 253; Hamidullah, 1969: 56; Hamidullah, 1993: 159; Hamidullah, 1997: 27-28). Bu süreç içerisinde Mekkeli Müşrikler Medineliler İbn Ubeyy b. Selül'ü casus olarak kullanmış, bilgi almışlardır (İbn Hişam 1966: 448, Diyarbekri 1866: 319; Hamidullah, 1993: 159; Köksal, 1987: 44; Zehebi,

1997: 253). Daha sonra Mekkeli Müşrikler hac dönüşü Hazrec kabilesi lideri Sa'd b. Ubâde'yi alıkoyup, sorgulamışlar ancak herhangi bir sonuca ulaşamamışlardır (Zehebi, 1997: 256).

Daha sonra Müslümanlar Mekke'den gruplar halinde ayrılmış, Medine'ye hicret etmişlerdir. Ancak Hz. Muhammed baskıyı üzerinde toplayabilmek, yola çıkan Müslümanları rahatlatılabilmek ve Mekkeli Müşrikleri kendisinin ellerinde olduğunu zannettirerek rehavete düşürmek istemiş ve Mekke'de kalmıştır (Yılmaz, 2017: 53-54). Hz. Muhammed'in güçsüz durumda kaldığını düşünen ve ellerinden kaçırmak istemeyen Mekkeli Müşrikler, Hz. Muhammed'in mensubu olduğu Abdülmuttaliboğulları'nın bütün kabilelere savaş açmayı göze alamaması için her kabileden birer suikastçi seçip Hz. Muhammed'i öldürme planı kurmuşlardır (İbn Hişam, 1966: 481-482; Diyarbekri, 1866: 321-322; Halebi, 1980: 25-26; Rıza, 1966: 124; Zehebi, 1997: 262-263; Harun, 1999: 91-92; Hamidullah, 1993: 161). Bu karar bir şekilde Hz. Muhammed (s.a.a.v)'in akrabası olan Rukayka'ya ulaşmış ve bu haberi gizlice Hz. Muhammed'e götürmüştür. (Hamidullah, 1993: 161-162; Hamidullah, 1997: 175; Hamidullah, 1994: 78). Ayrıca Rasulullah (s.a.a.v) Daru'n-Nedve'nin bu tarz faaliyetlerine karşı Amir b. Fuheyre ve Abdullah b. Ebi Bekir'i gündüzleri halkın arasında bulunarak Daru'n-Nedve'den sızan bilgileri öğrenmeleri ve bu öğrendikleri bilgileri geceleri Rasulullah'a bildirmek üzere istihbarat görevi ile görevlendirmiştir (İbn Hişam, 1966: 325; Halebi, 1980: 34-39).

Daha sonra Hz. Muhammed suikast haberini alır almaz öğle vakti güneşin en tepede olduğu ve Mekke halkının rehavette olduğu vakitte Hz. Ebu Bekir'in yanına gitmiştir. Hicret hazırlıkları başlamış, hazırlıklar gizlilikle sürdürülmüştür. Mekkeli Müşrikler gece vakti Hz. Muhammed'in evini basmaları için bir ekip göndermişlerdir. Hz. Muhammed yatağına Hz. Ali'yi yatırarak gece yarısı eline bir avuç kum alıp, Yasin Suresinin ilk dokuz ayetini okuyup, suikast timinin üzerine saçarak evden ayrılmıştır (İbn Hişam, 1966: 482-483; Diyarbekri, 1866: 324; Halebi, 1980:27-28; Rıza, 1966: 125-127; İbn Kesir, 1994: 269; Harun, 1999: 92; İbn'ül Esir, 1989: 314-315; Hamidullah, 1993: 162). Hicret esnasında Sevr mağarasında saklanılmış, mağaranın içerisi gözükmese diye Amir b. Führeyre'ye gündüzleri mağara civarında koyun otlatıp geceleri de koyun sürüsü ile mağaranın önünü kapatması emredilmiştir. Hz. Ebu

Bekir'in oğlu Abdullah'a ise Mekke içerisinde haber getirme görevi verilmiştir (İbn Hişam, 1966: 325; Diyarbekri, 1866: 323-324; Harun, 1999: 94). Mekkeli Müşriklerin bu örgütlenmeyi çözememesi için Amr b. Führeyre Hz. Ebu Bekir'in oğlu Abdullah'ın yürüdüğü yerlerden koyun sürüsü geçirmiş, böylece ayak izlerini kaybettirmiştir (İbn Hişam, 1966: 486; Diyarbekri, 1866: 330; İbn'ül Esir, 1989: 105). Bütün bu süreç içerisinde erzak temini görevi ise Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'ya verilmiştir (İbn Hişam, 1966: 486; Harun, 1999: 94; İbn'ül Esir, 1989: 105; Halebi, 1980: 33).

Mekkeli Müşrikler suikast planları başarısız olunca Hz. Muhammed'in başına yüz deve ödül koymuşlardır (Hamidullah, 1993: 164; İbn'ül Esir, 1989: 105). Hemen ardından Ebu Cehil bir iz sürücü kiralayıp Sevr mağarasının girişine kadar iz sürmüş, ancak mağaranın girişinde yuva yapmış olan güvercinlerden ve örümceklerden mağaraya kimsenin girmedikini zannetmiştir (Zehebi, 1997: 269; Hamidullah, 1993: 163-164). Hz. Muhammed'in daha önceden Mekke'de para karşılığı anlaştığı müşrik olan Abdullah b. Ureykıt isimindeki yol kılavuzu daha önceden planlandığı gibi Hz. Muhammed Mekke'den çıktıktan üç gün sonra develerle beraber Sevr mağarasına gelmiş, çölü iyi bilmesinden dolayı da hicret esnasında stratejik şaşırtmalarla yol izlemiştir. Arc'dan, Rabube'nin sağından, Seniyyetü'l Air veya Seniyyetü'l Gair'e, oradan Rim Vadisine sonra Akik Vadisine oradan da Cessase'ye ve Ceylan yolunu takip edip Usbe'ye kadar götürmüştür. Abdullah b. Ureykıt kullandığı yolun toprağı sert ve düzdür. Bu çeşit bir yol Kaiflerin ayak izlerini takip edememelerine neden olmuştur (Diyarbekri, 1866: 324; Hamidullah, 1997: 174; Zehebi, 1997: 267; Köksal, 1987: 48; İbn Hişam, 1966: 488; Harun, 1999: 94; Hamidullah, 1993: 164; İbn'ül Esir, 1989: 105).

Ancak ödül avcıları vazgeçmemiş, yetenekli bir iz sürücü olan Süraka b. Malik el Müdlici (Müdlicoğullarının reisi) Hz. Muhammed'i iki defa yakalamaya yakınlaşmışsa da her ikisinde de garip bir şekilde atının ayakları kuma gömülmüştür. Daha önce böyle bir olayın başına gelmediğini bilen Süraka hata yaptığını fark ederek af dilemiş ve emanname istemiştir. Ardından Süraka'ya kendilerinden kimseye bahsetmemesi emri verilmiştir. Süraka kurtulur kurtulmaz geriye dönüp yolda karşılaştığı iz sürücülere geldiği yolda kimsenin olmadığını ifade etmiş ve Mekkeli müşriklerin tuttuğu iz sürücülere engel olmuştur. Artık Hz. Muhammed'in

Hicret'i planlanan şekilde gerekleŒmiŒ, Dâru'n-Nedve'nin planları da sonuçsuz kalmıŒtır (İbn HiŒam, 1966: 489; Diyarbekri, 1866: 332; Harun, 1999: 95-96; Zehebi, 1997: 271-272; İbn Kesir, 1994: 270; İbnü'l Esir, 1989: 106; Hamidullah, 1993: 164; Hamidullah, 1969: 58-59).

Medine Dönemi'nde İstihbarat

Bedir SavaŒı Öncesi İstihbarat Faaliyetleri

Hz. Muhammed (s.a.v) Medine'ye gelir gelmez istihbarat yapılanmasını kurmaya baŒlamıŒ, ilk adım olarak civar bölgelere seriyyeler göndermiŒtir. Bu seriyyelerde Ensar'ı kullanmamıŒ, Muhacirleri ön planda tutmuŒtur. Çünkü Ensar ile olan anlaşması sadece Medine sınırları içerisinde geçerli idi. Bu seriyyelerin komutanlarını kendisi seçmiŒ, seriyyeleri gönüllülerden oluŒturmuŒtur. Seriyeye esnasında izlenmesi gereken metodu ya bizzat kendisi anlatmıŒ ya da gizli bir mektup ile bildirmiŒtir. GöndermiŒ olduğu ilk seriyyelere yani Hz. Sa'd b. Ebi Vakkas, Hz. Hamza ve Ebu Ubeyde b. Haris'e gizlilik içerisinde herhangi bir telkinde bulunmamıŒ, yalnızca Abdullah b. CahŒ seriyyesine gizli bir mektup vermiŒtir (Halebi, 1980: 152-154). Hz. Muhammed seriyyeleri yolda dıŒmandan uzak durmalarını, gizli bir şekilde hareket etmelerini telkin etmiŒ ve seriyyeleri Medine'den gece ıkarmıŒtır (Kapar, 1993: 166).

Hz. Muhammed savaŒılması yasak olan Haram aylarda dahi teyakkuzda olmuŒ, Abdullah b. CahŒ'a gizli ve mühürlü bir mektup vermiŒ ve iki gün getikten sonra mektubu açmasını emrederek, Mekke ile Taif arasında kalan Nahle isminde bir bölgeye göndermiŒtir. Abdullah b. CahŒ mektubu açtığında KureyŒlilerin kervanlarını gözetlemek için gönderildiğini anlamıŒtır (Hamidullah, 1993: 222; Hamidullah, 1969: 79; Diyarbekri, 1866: 365; Vakıdi, 1966: 13; Taberi, 1987: 144; Zehebi 1997: 299; Harun, 1999: 108). Hz. Muhammed Medine'nin konumunu fırsat bilerek Mekke'nin Œam'a gönderdiği ticaret kervanlarını gözetlemek ve engellemek için seriyyeler göndermiŒ, Bedir savaŒının da zuhur etmesine sebebiyet vermiŒtir. Çünkü Ebu Sufyan Damdam b. Amr el Gıfari'yi casus olarak göndermiŒ, gelen haberle

Mekkeliler savaş hazırlığı yapıp Bedir'e doğru yürümüşlerdir (İbn Hişam, 1966: 607; Diyarbekri, 1866: 369; Vakıdı, 1966: 30; İbnü'l Esir, 1989: 115; Harun, 1999: 110-111; Hamidullah, 1997: 54). Hz. Muhammed düşman tarafında ne olup bittiğini öğrenmek için kendisine iman eden ancak imanını gizleyen kimselerden faydalanmıştır. Bu kişilerin en önemli olanları Abbas b. Abdülmuttalib, Enes b. Ebu Mersed, Ebu Temim el-Eslemi, Ömer b. Saidi ve Huseyl b. Nüveyre el Eşcai dir (Kallek, 2012: 163).

Hz. Muhammed'in casuslarından olmakla birlikte amcasının oğlu olan Hz. Abbas b. Abdülmuttalib, Hz. Muhammed'in Medine'ye gidişinden sonra Hz. Muhammed'e mektup yazmış, yanına gelmek istemiştir. Ancak Hz. Muhammed o'nun Mekke'de kalıp Mekkeli müşrikler hakkında bilgi temin etmesini istemiştir. Hz. Abbas'ın zengin olması ve ticaretle uğraşması çevresinin geniş olmasına neden olmuştur. Hz. Abbas'ta bu çevresini kullanmış, Hz. Muhammed'e istihbarat toplamıştır (Reşid, 1992: 326; Hamidullah, 1997: 176). Bedir savaşı için Mekkeli müşrikler Medine'ye doğru yola çıktıklarında Hz. Abbas Mekkeli müşriklerin Medine'ye doğru geldikleri bilgisini ve gelen ordunun teçhizat durumunu Hz. Muhammed'e ulaştırmıştır (Reşid, 1992: 326). Hz. Abbas'ın haberini alan Hz. Muhammed (s.a.v) Bedir'e doğru yola çıkmış, orduda bulunan develerin boyunlarındaki çanları söktürmüş, kimse farkına varmadan orduyu ilerletmeyi tercih etmiştir (Hamidullah, 1997: 51). Müslümanlar Zü'l Useyre'ye vardığında, Sa'd b. Zeyd'e ve Talha b. Ubeydullah'a Mekkeli müşriklerin kervanını takip etmelerini ve kervan hakkında istihbarat toplamalarını emretti. Emir üzere Talha b. Ubeydullah ve Sa'd b. Zeyd Ebu Sufyan'ın kervanını izlemeye gitmişler, kervanın bedir kuyularına gittiğini görür görmez Hz. Muhammed'e istihbarat vermişlerdir. Ancak bu istihbarat Hz. Muhammed'e ulaştığında Hz. Muhammed başka bir kaynak tarafından daha önceden bu konu hakkında istihbarat sahibi olduğu ortaya çıkmıştır (Diyarbekri, 1866: 371; Vakıdı, 1966: 19-20; Zehebi, 1997: 361; Hamidullah, 1993: 223).

Hz. Muhammed Bedir yolu üzerindeki es-Sahra'ya gelince Besbes b. Amr el-Cüheyri ve Adiy b. Ebi'z zegba el-Cüheyri'yi düşmanın yerini tespit etmesi için önden göndermiştir. Besbes b. Amr el-Cüheyri ve Adiy b. Ebi'z zegba el-Cüheyri Bedir kuyularına su doldurmak için gitmiş görüntüsü vererek bölge halkından iki tane kadının konuşmalarına şahit olmuşlar ve

konuşmalardan Ebu Süfyan'ın kervanının bir iki gün içerisinde Bedir'de olacağını anlamışlardır (İbn Hişam, 1966: 614-617; Diyarbekri, 1866: 373; Vakıdi, 1966: 22-51; Zehebi, 1997: 344; İbnü'l Esir, 1989: 117; Harun, 1999: 113-115; Ağırman, 1994: 72-79). Ebu Süfyan daha Suriye'de iken, Müslümanların kervanın önünü keseceği istihbaratını almıştır. Kervan Bedir- Huneyn civarına gelince Ebu Süfyan istihbarat toplamak için Yanbu'ya gitmiş, orada Mecdi b. Amr'a uğramıştır. O'na Müslümanların bölgeye gelip gelmediklerini sormuş, olumsuz cevap almakla beraber Cüheyneli iki kişiyi gördüğünü öğrenmiştir. Ebu Süfyan Cüheynelilerin gittiği tarafa yönelmiş, Cüheynelilerin bindikleri develerinin pisliklerinden hurma bulmuş, bu hurmanın develer için Medine'de yem olarak üretildiğini bildiği için bu iki Cüheynelinin Hz. Muhammed'in istihbaratçısı olduğunu anlamıştır. Ardından Ebu Süfyan geri dönmüş ve kervanını Bedir'den uzak tutarak Kızıldeniz tarafından Mekke'ye götürmüştür (Hamidullah, 1997: 53; İbn Hişam, 1966: 618; Diyarbekri, 1866: 373; Vakıdi, 1966: 41; Harun, 1999: 115; Zehebi, 1997: 345).

Mekkeli müşriklerin orduları Bedir'e yakınlaşınca Hz. Muhammed, Hz. Ali b. Ebi Talib, Zübeyr b. Avvam ve Sa'd b. Ebi Vakkas'ı gizlice bedir kuyularının olduğu mevkiye göndermiş, Müşriklerden iki su taşıyıcısını yakalayan sahabeler sorgulamak üzere ordugaha götürmüşlerdir. Hz. Muhammed bu iki su taşıyıcısına yemek için günde kaç deve kesiyorsunuz diye sormuş, böylece müşriklerin savaşçı sayısını tahmin etmiştir (İbn Hişam, 1966: 616; Diyarbekri, 1866: 374; İbnü'l Esir, 1989: 118; Harun, 1999: 114; Hamidullah, 1997: 179; Zehebi, 1997: 347). Bu süreç içerisinde Hz. Muhammed Ammar b. Yasir ve İbni Mesud'u gece çökünce Müşriklerin karargahına gizlice yollamış, müşriklerin psikolojik ve askeri durumu hakkında bilgi almıştır (Diyarbekri, 1866: 375; Vakıdi, 1966: 54; Zehebi, 1997: 361; Köksal, 1987, 121).

Uhud Savaşı Öncesi İstihbarat Faaliyetleri

Bedir Savaşı öncesinde olduğu gibi Uhud Savaşından önce de Hz. Abbas Mekkeli müşriklerin hazırlıklarını gizli bir mektup ile Hz. Muhammed'e istihbarat vermiştir. Hz. Abbas mektubu mühürlenmiş, Mekkeli müşriklerin ordusu ile ilgili detaylı bilgi vermiştir. Mektupta müşrik ordusunun 3000 kişi olduğu, 100 süvari, 700 zırhlı askeri birlikten oluştuğunu yanlarına da 3000 deve ve çok sayıda askeri teçhizat aldıklarını yazmıştır. Mektubu Hz. Muhammed'e Beni Gıfarlı biri ile ücret karşılığı yollamıştır. Ücretle tutulan Gıfarlı, Hz. Muhammed'e mektubu vermiştir. Hz. Muhammed mektubu Ubeyy b. Ka'b'a okutmuş, gizli kalmasını emretmiştir. Hemen ardından Sa'd b. Ebi Rebi'ye giden Hz. Muhammed evde kimse var mı diye sormuş, hayır cevabını alır almaz mektubu Sa'd'a vermiştir. Sa'd ise Medineli Yahudilerin ve Münafıkların oyunu olmasından çekindiğini ifade etmiştir. Hz. Muhammed gitmiş, ancak Sa'd'ın hanımı kapının arkasından konuşulanları duymuştur. Sa'd daha anlatmadan hanımı her şeyi Sa'd'a anlatınca Sa'd Hz. Muhammed'e giderek hanımının her şeyi duyduğundan ve haberin gizli kalamama ihtimalinden korktuğundan bahsetmiştir. Hz. Muhammed ise kadının çoktan haberi yaydığından ve artık insanların Mekkeli müşriklerin geldiğinden haberlerinin olduğunu ifade etmiştir (Hamidullah, 1997: 70-71; Diyarbekri, 1866: Vakıdi, 1966: 203-205; Halebi, 1980: 217; Hamidullah, 1969: 80).

Daha sonra Mekkeli müşriklerin ordusunda bulunan Huzaa kabilesinden Amr b. Salim ordu Uhud'a doğru hareket ederken ordudan bir kısım huzaalı ile ordudan ayrılmış, Hz. Muhammed'e istihbarat vermişlerdir. Ardından yaptıkları anlaşılmasa için Medine'den gece vakti ayrılıp Mekkeli müşriklerin ordusuna katılmışlardır (Vakıdi, 1966: 205; Halebi, 1980: 218). Hz. Muhammed gelen haberleri tasdik etmek ve Mekkeli müşriklerin hareketlerini haber almak için Enes b. Fazale ve Münis b. Fazale'yi Mekkeli müşriklerin olduğu yere göndermiş, Enes ve Münis Mekkeli müşriklerin Uhud dağının yakınında ordugâh kurduklarını Hz. Muhammed'e bildirmişlerdir (Diyarbekri, 1866: 421; Vakıdi, 1966: 206-207; Reşid, 1992: 327). Ayrıca Mekkeli müşrikler Uhud'a geldiklerinde Eslemli Evs b. Abdullah kölesini Hz. Muhammed'e istihbarat vermesi için yollamıştır (Köksal, 1987; 62).

Hz. Muhammed gelen bütün bu istihbaratları doğrulamak için Hubab b. El Münzir b. El Cumahiyyi Mekkeli müşriklerden istihbarat toplaması için yollamıştır. Hubab'da ordunun sayısı,

teçhizatı ve yapısı hakkında gelen istihbaratları doğrulayıcı bir istihbarat toplamış ve Hz. Muhammed'e arz etmiştir (Diyarbakri, 1866: 421; Vakıdı, 1966: 208; Köksal, 1987: 61-62; Reşid, 1992: 327). Hz. Muhammed savaşın nerede yapılacağına karar vermek için ashabıyla istişare etmiş, bu istişareye de Medinelî münafıkların reisi olan Mekkeli müşriklerle ittifak yapan Abdullah ibn Ubeyy b. Selül'ü davet etmiştir. İbn Ubeyy ise sahabenin büyüklerinin görüşlerine destek olmuş, savaşın Medine'de yapılmasını talep etmiştir. Ancak Hz. Muhammed gençlerin görüşünü tercih etmiş ve Ebu Hasme isminde bir rehberle Uhud'a yürümüştür. Medineliler tarafından Hz. Muhammed'e verilen bu desteği yıkmak için Ebu Süfyan Medinelî olan Evs ve Hazrec kabilelerini her ne kadar tehdit etmiş olsa da Medineliler Hz. Muhammed'e olan desteğini geri çekmemiştir (Diyarbakri, 1866: 422; Harun, 1999: 127; Köksal, 1987: 79-80).

Hendek Savaşı Öncesi İstihbarat Faaliyetleri

Uhud Savaşından sonra Müslümanların yenilgiye uğradığını düşünen ve Müslümanlar tarafından daha önce Medine'den çıkarılmış olan Nadiroğulları intikam almak ve İslam'ı yeryüzünden silebilmek için Sellam b. Ebi'l Hukayk ve Huyau b. Ahtab Mekke'ye göndererek Müşriklerin önde gelenleriyle görüşmüşlerdir. Nadiroğulları aynı zaman da Gatafan kabilesini Hayber Vadisi'nin bir yıllık hurma mahsulünün hepsini verme karşılığında ikna etmiştir. Daha sonra Süleym, Sa'd, Benu Mustalik, Fezare ve Esed oğullarını da ikna eden bu Yahudi kabilesi, Ebu Süfyan önderliğinde büyük bir ordu kurmuşlardır (İbn Hişam, 1966: 214; Diyarbakri 1866: 480; Halebi, 1980: 309; Harun, 1999: 151; Hamidullah, 1993: 241-242; Hamidullah, 1997: 95-96). Bu sırada Huzaalı biri Medine'ye giderek durumu Hz. Muhammed'e arz etmiştir (Vakıdı, 1966: 144; Hamidullah, 1997: 99; Köksal, 1987: 207; Reşid, 1992: 328). Hz. Muhammed Huzaalının getirdiği bu haberi tetkik etmek için Süleytan ve Süfyan b. Avf el Eslemi'yi görevlendirmiştir. Süleytan ve Süfyan Beyd'e vardığında Ebu Süfyan'ın birlikleri ile karşılaşmışlar, şehit oluncaya kadar vuruşmuşlardır (Reşid, 1992: 329). Bu süreç içerisinde Hz. Muhammed'in görevlendirdiği iki casus, parola hatasından dolayı birbiriyle savaşmıştır. Biri şehit olmuş, diğeri ise yaralanmıştır (Hamidullah, 1997: 111; Kapar, 1993: 158-159). Savaşın sonunu hazırlayan istihbaratçı ise Gatafanlı Nuaym b. Mesuttur. Hendek Savaşı esnasında Hz.

Muhammed'in yanına gelerek iman ettiğini ancak kabilesinin o'nun iman ettiğinden haberi olmadığını söylemiş ve ne yapması gerektiğini sormuştur. Hz. Muhammed'de düşmanın içine girerek fitne yaymasını, düşman saflarını bozmasını, savaşın hile ve aldatmadan ibaret olduğunu söylemiştir. Nuaym kabul etmiş ancak gerektiğinde yalan ve yanlış ifadeler kullanabilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Hz. Muhammed'de istediğini yap, sana helaldir demiş, izni alan Nuaym b. Mesut ilk önce Kureyzaoğullarına gitmiştir. Orada o'na yemek ikram edilmiş ancak kendisi ben yemek için gelmedim size sizin dostunuz olarak sizi düşündüğüm için geldim şimdi benim bu söyleyeceklerimi kimseye söylemeyin demiştir. Nuaym Kureyzalılara, Muhammed'in daha önceki Yahudi kabilelerine ne yaptığını gördünüz, siz Kureyş ve Gatafan gibi değilsiniz. Onlar göçebedirler. Ancak sizin çocuklarınız eşleriniz buradadır. Onları başka bir yere de götüremezsiniz. Muhammed'in adamları Amr b. Abbad'ı da öldürdüler. Kurayzalılar ne yapmaları gerektiğini sordular Nuaym'da Kureyş ve Gatafan size geldiğinde onlardan rehin istemelerini böylece kendilerini terk edip gidemeyeceklerini ifade etmiştir. (İbn Hişam, 1966: 229-230; Diyarbekri, 1866: 490; Vakıdi, 1966: 480-481; Halebi, 1980: 324-325; İbnü'l Esir, 1989: 171; Harun, 1999: 156; Köksal, 1987: 278-280; Hamidullah, 1993: 247).

Nuaym b. Mesud daha sonra Mekkeli müşriklerin yanına gitmiş, onlara da söyleyeceklerim aramızda sır olarak kalsın demiştir. Mekkeli müşriklere Yahudilerin kendileriyle yaptıkları anlaşmadan dönmek istediklerini söylemiş, kendilerinden rehin alacaklarını ve o rehinleri Muhammed'e teslim etme karşılığında affolunacaklarını söylemiştir. Aynı planı kendi kabilesi olan Gatafanlılara da uygulamıştır. Daha sonra Ebu Sufyan ve Gatafanlılar Kaynukaoğullarına gitmiş ve kendilerinden rehin istenince Nuaym'ın düşman saflarına fitne sokma planı gerçekleşmiş, güvensizlik ittifaklarını bozmuş ve düşman safları dağılmıştır (İbn Hişam, 1966: 230; Diyarbekri, 1866: 490; Vakıdi, 1966: 482; Halebi, 1980: 325; İbnü'l Esir, 1989: 171; Köksal, 1987: 282; Harun, 1999: 156-157; Hamidullah, 1997: 116-117; Hamidullah, 1993: 248). Bu olayların hemen ardından Hz. Muhammed Huzeyfe b. Yeman'ı Müşriklerin karargahına sızması için yollamış, ne yaptıklarını öğrenmesini istemiştir. Huzeyfe hendeği geçmiş, Mekkeli müşriklerin içine girmiştir. Tam o sırada Ebu Süfyan

gitmeleri gerektiğini anlatıyordu. Huzeyfe b. Yeman Ebu Sufyan'ı öldürecek kadar yakınlaşmış ancak görevi sadece bilgi toplamak olduğu için öldürmemiştir. Ebu Sufyan ordugaha casusların sızmasından şüphelenmiş, herkes yanındakinin elini tutsun ve kim olduğunu sorsun demiştir. Ancak Huzeyfe diğerlerinden hızlı davranıp iki kişinin elini tutup kim olduğunu sormalarına fırsat vermeden kendisi kim olduklarını sormuştur. Beni Kureyza'nın ihanetine şiddetli rüzgâr da eklenince Mekkeli müşrikler geri çekilmişlerdir. Hemen ardından Huzeyfe Hz. Muhammed'e gitmiş, durumu arz etmiştir. Bütün bu olanlar bittikten sonra Hz. Muhammed düşmandan haber almak için Zübeyr b. Avvam'ı görevlendirmiş, Zübeyr Mekkeli müşriklerin karargahlarını kurdukları yere gitmiş, ancak onları orada bulamamıştır. Zübeyr bulunduğu yerden Müslümanlara seslenmiş ve düşmanın gittiğini bildirmiştir (Diyarbakri, 1980: 491; Vakıdı, 1966: 489-490; Harun, 1999: 157-158; Hamidullah, 1997: 118; Reşid, 1992: 330; Köksal, 1987: 294-298; Sehhar, 1980: 128; Ağırman, 1994: 73).

Mekke Fethi Öncesi İstihbarat Faaliyetleri

Kureyş, Hudeybiye antlaşmasını bozmuş, İslam Devletinin müttefiki olan Huzaalılara savaş ilan etmişlerdir. Amr b. Salim b. Husayl el Huzai durumu Hz. Muhammed'e bildirmiş ve Hz. Muhammed Mekke'nin fethi için hazırlıklarına başlamıştır (İbn Hişam, 1966: 394-395; Diyarbakri, 1866: 77; Vakıdı, 1966: 789; Halebi, 1980: 71-72; Harun, 1999: 195). Hz. Muhammed yaptığı bu savaş hazırlığını herkesten gizlemiş sadece birkaç kişiye bahsetmiştir. Hz. Aişe'ye de gizlice hazırlığını yapması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Hz. Aişe'de nereye gidileceğinden habersizdir. Hz. Muhammed diğer savaşlarda yaptığı gibi orduyu yolda farklı yönlere yürütmüş, daha sonra yönünü asıl hedefe çevirmiştir (Hamidullah, 1997: 126; Hamidullah, 1993: 265; Reşid, 1992: 332-333). Hz. Muhammed yola çıkmadan önce Allah'a dua etmiştir. Düşmanın bölgesine düşman fark etmeden girmeyi, bir anda düşmanın karşısına çıkmayı ve düşman casuslarının iş yapamaz hale gelmesini niyaz etmiştir (İbn Hişam, 1966: 397; Diyarbakri, 1866: 78; Halebi, 1980: 74; İbnü'l Esir, 1989: 225).

Hz. Muhammed Mekke'nin fethi için hazırlıklar yaparken ailesi Mekke'de olan ancak ailesini koruyacak kimsesi olmayan Hâtıb b. Ebi Beltea, Mekkeli müşriklere iyilik yaparsa Mekkeli müşrikler de o'nun ailesini korurlar ümidiyle hazırlıkları bir mektupla, Medine'ye henüz gelmiş olan Sare isminde fakir bir kadına vererek dağ yolundan gizlice Mekke'ye gitmesini mektubu Safvan b. Ümeyye, İkrime b. Ebi Cehil ve Süheyl b. Amr'a vermesini istemiştir. Cebrail bu durumu Hz. Muhammed'e haber vermiş, Hz. Muhammed'de Hz. Ali ve Hz. Zübeyr'i göndermiştir. Mektubu kadının saç örgüsünün içerisinde bulmuşlar ve Hz. Muhammed'e götürmüşlerdir. Hâtıb b. Ebi Beltea bu durumda açık bir ihanet içerisinde olmayışı ve Bedir ehlinden olması nedeniyle affedilmiştir (Diyarbakri, 1866: 78-79; Vakıdı, 1966: 798-799; Halebi, 1980; 74-75; Harun, 1999: 197; İbn'ül Esir, 1989: 225; İbn Hişam, 1966: 398-399; Taberi, 1987: 225; Köksal, 1987: 193; Hamidullah, 1997: 127).

Hz. Muhammed Mekke'nin fethi için Arc'dan çıktığı sırada gözcülük yapması için bir süvari birliğini önceden yollamıştır. Süvariler Hevazinli bir istihbaratçıyı yakalamışlar ve Hz. Muhammed'e getirmişlerdir. Hz. Muhammed'de Hevazinli istihbaratçıyı sorgulamış, ilk önce neden ve hangi bilgileri toplamak için geldiğini, daha sonra da kendi kabilesi olan Hevazin ve Mekkeli müşrikler hakkında bildiklerini söyletmiştir. Mekke'nin fethine kadar da bu casusu tutuklu tutmuştur (Köksal, 1987: 212-213). Mekkeli müşrikler Hz. Muhammed'in yol güzergahı stratejisinden dolayı kiminle savaş yapacağını tam olarak bilemediklerinden dolayı Ebu Sufyan'ı Hz. Muhammed ile görüşmesi için yollamışlar, eğer ordunun psikolojik durumu sağlamsa ondan eman istenmesi, ordunun psikolojik durumu kötü ise savaşacaklarını bildirmesini istemişlerdir. Ebu Sufyan geldiğinde Hz. Muhammed ahabına gözlerinin o'nun üzerinde olması gerektiğini emretmiştir. Ayrıca Ebu Sufyan Hz. Muhammed'e doğru giderken yolda Hz. Abbas'la karşılaşmış Hz. Muhammed'in durumunu sormuş Hz. Abbas'ta ordunun adedini söyleyince Ebu Sufyan ne yapması gerektiğini sormuş, Hz. Abbas'ta Hz. Muhammed'den eman dilemesini söylemiştir. Daha sonra Ebu Sufyan Hz. Abbas ile Hz. Muhammed'in yanına gitmiş ve saf değiştirerek Müslüman olmuştur. Daha sonra Ebu Sufyan Mekke'ye giderek kim Ebu Sufyan'ın evine, kendi evine ve Mescid-i Haram'a sığınırsa emanda

olacağını ilan etmiş ve Mekke'nin fethini kolaylaştırmıştır. (İbn Hişam, 1966: 400-406; Köksal 1987: 217-218; Vakıdi, 1966: 815; Diyarbekri, 1866: 80-81; Halebi, 1980: 78-79).

Sonuç

Sonuç olarak Hz. Muhammed ilk olarak büyük bir titizlik ve ayrıntılı tetkiklerle Dâru'l-Erkam'ı gizli bir karargâh edinmiş, özenle seçtiği istihbaratçıları ve kemik kadrosunu burada yetiştirmiştir. Düşmanın istihbaratı için hazırlanan durum raporlarını bu karargâhta almış, istişare etmiş ve yine bu karargâhta faaliyetlerini tasarlamış ve yürütmüştür. Planlı bir şekilde davet yürütmüş, kendisine katılanları bir dava üzere birleştirmiştir. Davetini yalnızca kendi beldesindeki insanlarla sınırlı tutmamıştır. Mekke'nin coğrafi ve dini avantajını da kullanarak dışarıdan gelen insanlara da davetini anlatmış ve kısa sürede bütün bir Arap coğrafyasının kutlu davetini duymasını sağlamıştır. Davette bulunurken her an teyakkuzda bulunmuş, hiçbir boşluğa mahal vermemiştir. Davasının ikamesi için uygun bir coğrafya ararken aradığı bölgelerdeki yapıların siyasi ve örfi durumlarını göz önünde bulundurmıştır. Kendisine katılanlarla bir nevi sözleşme yapmış, kimin ne yapması gerektiğini ve kime ne yapması gerektiği bey'at eden ve bey'at edilen için önceden bilinir hale getirmiştir. Medine'de devlet kurmadan önce Musab b. Umeyr'i göndermiş, İslam devletinin temellerini oluşturmak için detaylı bir rapor hazırlatmıştır. Müşriklerin her türlü hilelerine karşılık her daim karşı istihbarat oluşturacak birilerini görevlendirmiş, yaptıkları her hareket ve aldıkları her karar hakkında bilgi sahibi olmayı başarmıştır. Dönemin istihbarat sanatlarını en iyi şekilde kullanmış, hicret sırasında daha sonra kendi safına çektiği iyi bir iz sürücü dışında kimse o'nun izini tespit edememiştir.

İslam Devletini kurar kurmaz Medine'de iç huzuru tesis etmiş, dışarıdan gelecek tehditlere karşı ve civar bölgeler hakkında önceden bilgi sahibi olmak için seriyeler yollamıştır. Düşmanın içerisinden düşmanın kendilerinden zannettiği ancak Müslüman olan bazı kimseleri casus edinmiş, muhtemel tehditleri gizlice rapor almıştır. Bir husus hakkında istihbarat aldığı anda o hususu tek bir kanaldan almamış, istihbaratçıların birbirinden haberi olmaksızın birçok kanaldan almıştır. Gelen istihbaratı birkaç defa doğrulatmış, farklı farklı

kimseleri istihbaratı doğrulamaları için görevlendirmiştir. Sorgulama taktiklerini iyi bir şekilde kullanmış, gelen ordunun adedini kolay bir şekilde dolaylı yoldan öğrenmiştir. Casuslar fırsatını buldukları halde daha iyi bir hamle yapabileceklerken görev olarak ne tanımlanmış ise casuslar o görevi icra etmiştir. Hz. Muhammed'in casusları sızma harekâtı gerçekleştirmiş, savaş başlamadan önce düşmanın psikolojik ve askeri teçhizat durumunu rapor etmişlerdir. Hz. Muhammed casus olarak sadece kendi davasına inananları kullanmamış, siyasi iş birliği güttüğü grupları da kullanmıştır. Düşmanların Müslümanların saflarında fitne çıkarmasına müsaade etmemiş, bilakis Nuaym b. Mesud örneğinde olduğu gibi casuslarıyla düşman gruplar içerisinde fitne çıkarmış, saflarını parçalamış ve yenilmelerini sağlamıştır. Düşmana ansızın baskın vermek için fırsat kollamış, bir yeri fethederken hedefi gizli tutmuştur. Yol üzerinde birçok hedef var gibi tasarlamış, zikzak çizerek hedefe ani baskın vermiştir. Orduyu yürütürken etrafa casuslar salmış, karşı casusların yakınlaşarak bilgi almasını engellemiştir. Düşmanlarının ileri gelenlerini kendi safına çekmiş, fethi kolaylaştırmıştır.

Kaynakça

Makale:

Atay, M. (1996). “*Stratejik Ulusal Güvenlik İstihbaratı*”, *Strateji Dergisi*, Sayı:1, s.80.

Bozeman, A. (1992). *Strategic Intelligence and Statecraft*, Selected Essays, Brassey’s (45).

Yiğit, Y. (1999). “İslâm Ceza Hukûkunda Casusluk Suçu ve Cezası”, *Diyanet İlmi Dergi*, Sayı: 3, s. 39.

Yılmaz, M. (2008). *Emevi ve Abbasi Dönemi iç İstihbarat*, İstem, Konya, yıl:6, sayı:12, s.176-177.

Kitap:

Algül, H. (1986). *İslam Tarihi* (C.1). İstanbul: Gonca Yayınevi.

Ali, M. M. (1922) *Peygamberimiz (as)*, (çev. Ömer Rıza), İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

Bar-Joseph, U. (1999). *Intelligence Intervention in the Politics of Democratic States, The United States, Israel and Britain*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

Cevad, A. (1976). *el-Mufassal fi Tarihi 'l-Arab Kable 'l-İslam* (C.5). Beyrut: Daru'l-İlm.

Clauser, J. K. & Weir, S. M. (1976) *Intelligence Research Methodology-An Introduction to Techniques and Procedures for Conducting Research in Defence Intelligence*, Defence Intelligence School Washington D. C.

Corci, Z. (1966). *İslam Medeniyeti Tarihi*, (çev. Zeki Meğamiz, Haz. Sadi Mümin Çelik), İstanbul: Üçdal Yayınları.

Çağatay, N. (1993). *Başlangıçtan Abbasilere Kadar İslam Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Diyarbakri, H. (1866). *Tarihu'l- Hamis Fi Ahval, Enfesi Nefis* (C.1). Kahire: Mektebetu's-Selefiyye.

Diyarbakri, H. (1866). *Tarihu'l- Hamis Fi Ahval, Enfesi Nefis* (C.2). Kahire: Mektebetu's-Selefiyye.

Ebu Habib, S. (1982). *el- Kamusu'l-Fıkhi*, Dımeşk: Daru'l-Fikir.

el-Eyyubi, H. (1980). *el-Veciz fi'l-Harb*, Beyrut: Müessesetu'l-Arabiyye.

Emin, A. (1969). *Fecru'l-İslam*, Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-Arabi.

Emin, M. F. (1986). *Kamusu'l-Mustelhati'l-Askeriyye*, Beyrut: Müessesetu'l-Arabiyye.

Ezraki, M. (2004). *Ahbaru Mekke* (C.2). Mekke: Mektebetu'l-Esedi

Hâkim, (2014). *el-Müstedrek* (C.3). Lübnan: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

Halebi, B. (1980). *İnsanü'l- Uyun fi Siretil'- Emiri'l -Me'mun (es- Siretü'l-Halebiyye)*(C.2). Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

Halebi, B. (1980). *İnsanü'l- Uyun fi Siretil'- Emiri'l -Me'mun (es- Siretü'l-Halebiyye)*(C.3). Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

Hamidullah, M. (1969). *el-Vesaiku's-Siyasiyye li'l-Ahdi'n-Nebevi ve'l-Hilafeti'r-Raşide*, Beyrut: Daru'l-İrşad.

Hamidullah, M. (1993). *İslam Peygamberi* (C.1). (çev. Salih Tuğ), İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Hamidullah, M. (1993). *İslam Peygamberi* (C.2). (çev. Salih Tuğ), İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Hamidullah, M. (1994). *İslam Tarihine Giriş*, (çev. Vecdi Akyüz), İstanbul: Beyan Yayınları.

Hamidullah, M. (1995). *İslam'a Giriş*, (çev. Cemal Aydın), Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Hamidullah, M. (1997). *Hız. Peygamber'in savaşları*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul: İrfan Yayıncılık.

Hani, A. (1974). *el-Casusiyye Beyne'l-Vikaye Ve'l-İlac*, Kahire: Şeriketu'l-Müttehide.

Harun, A. (1999). *Tehzib-u Sireti İbn Hişam*, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

Herman, M. (1999). *İntelligence Power in Peace and War*, Cambridge: Cambridge University Press.

Herodotos, (2010). *Tarih*, (çev. Müntekim Ökmem), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Heyet, (1994). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* (C.1). Konya: Kombassan Yayınevi.

İbn Abdi'l-Berr, M. (2014). *el-İstiab fi Ma'rifeti'l-Ashab* (C.1). (Thk: Ali Muhammed el-Becavi), Lübnan: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

İbn Hacer, Ş. (2014). *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe* (C.1). (Thk: Ali Muhammed el-Becavi), Lübnan: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

İbn Hişam, A., (1966). *es-Siretü'n-Nebeviyye* (C.1). (Thk: Mustafa es-Sekka), Beyrut: Daru'n-Nasr.

İbn Hişam, A., (1966). *es-Siretü'n-Nebeviyye* (C.2). (Thk: Mustafa es-Sekka), Beyrut: Daru'n-Nasr.

İbn Hişam, A., (1966). *es-Siretü'n-Nebeviyye* (C.3). (Thk: Mustafa es-Sekka), Beyrut: Daru'n-Nasr.

İbn Kesir, İ. (1994). *El Bidaye ve'n nihaye* (C.3) (çev. Mehmet Keskin), İstanbul: Çağrı Yayınları.

İbn Manzur, A. (1994). *Lisan 'ul Arab* (C.4). Beyrut: Daru's-Sadr.

İbn Manzur, A. (1994). *Lisan 'ul Arab* (C.6). Beyrut: Daru's-Sadr.

İbn Sa'd, M. (1957). *et-Tabakatu'l-Kübra* (C.1). Beyrut: Daru's-Sadr.

İbn Sa'd, M. (1957). *et-Tabakatu'l-Kübra* (C.3). Beyrut: Daru's-Sadr.

İbn'ül Esir, İ. (1989). *el-Kâmil Fi't tarih* (C.2), (çev. Beşir Eryarsoy), İstanbul: Bahar Yayınları.

İbnü'l-Esir, İ. (2014). *Üsdü'l-Gabe fi Ma'rifeti's-Sahabe* (C.1). Lübnan: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

Kapar, A. (1993). *Hiz. Muhammed (sav)'in Müşriklerle Münasebetleri*, İstanbul: Esra Yayınları.

Kettani, (2008). *Et- teratibu'l – idariyye* (C.2). Beyrut: Daru'l-Erkam.

- Komasyon, (1977). *Mevsuatu'l-Askeriyye* (C.1). Beyrut: Müessesetu'l-Arabiyye.
- Köksal, A. (1987). *İslam Tarihi* (C.10). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Köksal, A. (1987). *İslam Tarihi* (C.12). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Köksal, A. (1987). *İslam Tarihi* (C.15). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Köksal, A. (1987). *İslam Tarihi* (C.4). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Köksal, A. (1987). *İslam Tarihi* (C.6). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Köksal, A. (1987). *İslam Tarihi* (C.9). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- Köksal, A. (2007). *Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed ve İslamiyet* (C.1), İstanbul: Işık Yayınları.
- McDowell, D. (1998). *Strategic Intelligence, A Handbook for Practitioners, Managers and Users*, Australia: Istana Enterprises.
- Munasıra, A. (1991). *el- İstihbaratu'l-Arabiyye fi'l-İslam*, Beyrut: Daru'l Furkan.
- Nasr, S. (1982). *el-Harbu'l-Hafiyye*, Beyrut: Müessesetu'l-Arabiyye.
- Nasr, S. (1982). *Harb'ul-Akil Ve'l-Mağrife*, Beyrut: Müessesetu'l-Arabiyye.
- Özdağ, Ü. (2014). *İstihbarat Teorisi*, Ankara: Kripto Kitaplar.
- Reşid, A. (1992). *İslam'da Ordu ve Komutan* (çev. Enver Gönenç, Seraceddin Emre), İstanbul: Şule Yayınevi.
- Rıza, M. (1966). *Muhammed Rasulullah*, Beyrut: Daru'l-Erkam.

Sehhar, A. C. (1980). *Peygamberimiz Efendimiz*, (çev. Mustafa Varlı, Ahmed Gül), İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi.

Silverstein, Adam J. (2007). *Postal Systems in the Pre-Modern İslamic World*, Cambridge: Cambridge University Press.

Şenel, M. & Şenel T. (1997). *İstihbarat ve Genel Güvenlik Konularımız*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları.

Taberi, M. (1987). *Tarihu 'r-Rüsul ve 'l-Müluk (C.2)*. (thk. Muhammed İbrahim), Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

Taberi, M. (1987). *Tarihu 'r-Rüsul ve 'l-Müluk (C.3)*. (thk. Muhammed İbrahim), Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

Terzi, M. Z. (1990). *Hz. Peygamber ve Hulafai Raşidin Dönemi'nde Askeri Teşkilat*, Samsun: Sönmez Matbaa.

Tzu, S. (2008). *Savaş Sanatı*, (çev. Adil Demir). İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Vakıdi, M. (1966). *Kitabü 'l- Megazi (C.1)*. (thk. Marsden Jones). London.

Vakıdi, M. (1966). *Kitabü 'l- Megazi (C.2)*. (thk. Marsden Jones). London.

Yazır, E. H. (2015). *Hak Dini Kur'an Dili (Cilt 7)*. İstanbul: Zehraveyn Yayıncılık.

Yıldırım, M. E. (2020). *Nebevi Eğitim Modeli Olarak Daru'l-Erkam*, İstanbul: Siyer Yayınları.

Yılmaz, M. (2017). *Hz. Peygamber Dönemi İstihbarat Faaliyetleri*, İstanbul: Siyer Yayınları.

Yücel, İ. (1996). *Peygamberimiz'in Hayatı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Zehebi, Ş. (1997). *Siyeru A'lami'n-Nübelâ* (C.1). Beyrut: Daru'l-Erkam.

Zemahşeri, M. (1979). *Esasu'l-Belağa*, Beyrut: Daru's-Sadır.

Kitap Bölümü:

Ağırman, M. (1994). Bütün yönleriyle Asr-ı Saadette İslam. V. Akyüz (Ed.), *Asr-ı Saadette Ordu ve Savaş Stratejisi* içinde (s. 72-79). İstanbul: Beyan yayınları.

Ansiklopedi Maddesi:

Fığlalı, E. R. (2012). Dârünnedve. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde. (C.8, 555-556). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları İşletmesi.

Kallek, C. (2012). Casus. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde. (C.8, 163). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları İşletmesi.

Köksal, M. A. (2012). Dâru'l-Erkam. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde. (C.7, 520-521). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları İşletmesi.

Tayşi, M. S. (2012). Kıyafe. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi içinde. (C.27, 508). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları İşletmesi.

Tez:

Üstüner, H. (2001). *Hz. Peygamber Devrinde İstihbarat* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

İnternet:

MİT 2020. İstihbarat oluşumu. Millî İstihbarat Teşkilâtı, <http://www.mit.gov.tr/isth-olusum.html>, (Erişim Tarihi: 04.03.2020).